

ӘОЖ 371.91:790.196; МҒТАР 14.09.29

<https://doi.org/10.47526/2024-4/2664-0686.133>А.У. ИБРАЕВА¹, У.М. АБДИГАПБАРОВА²

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің PhD докторанты
(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: asylzat.ibrayeva@ayu.edu.kz
²педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: abdigapbarova_um@mail.ru

ТЕАТР ӨНЕРІ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ЖЕКЕ ДЕЗАДАПТАЦИЯ БЕЛГІЛЕРІ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ БІР ТҮРІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Бұл мақалада жасөспірімнің жеке басын дамыту тәсілі мен стреске төзімділікті арттыру және әлеуметтік дезадаптацияның алдын алу құралы ретінде театр үйірмесіне көзқарас ұсынылған. Театр өнері бойынша мектеп үйірмесін ұйымдастырудың басты мақсаты – орындаушылар мен көрермендер арасында байланыс орнату, сондай-ақ көрермендерге эмоцияларды сезіну, болып жатқан оқиғалардың терең мағынасы туралы ойлану және спектакльдің эстетикасынан ләззат алу мүмкіндігі. Театр өнері білім беру мақсаттарында және жасөспірімдерді театр үйірмесіне қатысуға тартуда маңызды рөл атқарады, бұл оларға әртүрлі күйзелістерді, жасқа байланысты қақтығыстарды және бейімделу мәселелерін шешуге көмектеседі. Зерттеу жұмыстары барысында қарастырылып отырған мәліметтерді анықтау мен нақтылауда теориялық талдау, жалпылау, зерттеу пәні бойынша қолда бар теориялық және әдіснамалық материалдарды синтездеу әдістері, Г. Айзенктің психикалық күйлердің өзін-өзі бағалауын анықтау әдістемесі, В.В. Бойконың эмпатикалық қабілеттер деңгейін анықтау әдістемесі өзіндік ерекшеліктерімен басшылыққа алынды. Зерттеулерге сәйкес бейімделудің физиологиялық емес, психологиялық деңгейі стрестің ең сезімтал көрсеткіші болып табылатыны анықталды.

Қазіргі заман талабына сай өркениетті қоғамға ілесе алатын кәсіби қаруланған тұлға дайындау педагогтардың басты міндеті. Зерттеу барысында жеткіншектердің стреске төзімділігін анықтап, жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға, психологиялық шамадан тыс күйзелістерге қарсы тұруға, психосоматикалық дертке шалдықпау төңірегінде ізденіс жұмыстары жүргізілуде. Білім игеру арқылы жас жеткіншек ақылын толықтырады, тәрбие беру арқылы мінезін қалыптастырады, ал ішкі рухани дүниесінің тазалығын өнер арқылы байытуға болады. Нәтижелер жанды қарым-қатынас пен театр үйірмесінде шығармашылық арқылы эмоцияларын білдіру мүмкіндігінің арқасында жасөспірімдер өздерінің эмпатикалық

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Ибраева А.У., Абдигапбарова У.М. Театр өнері әлеуметтік және жеке дезадаптация белгілері бар жасөспірімдерді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің бір түрі ретінде // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2024. – №4 (134). – Б. 437–450. <https://doi.org/10.47526/2024-4/2664-0686.133>

*Cite us correctly:

Ibraeva A.U., Abdigapbarova U.M. Teatr oneri aleumettik jane jeke dezadaptacia belgileri bar jasospirimderdi psihologialyq-pedagogikalyq suiemeldeudin bir turi retinde [Theatrical Art as a Form of Psychological and Pedagogical Support for Adolescents with Signs of Social and Personal Maladjustment] // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2024. – №4 (134). – B. 437–450. <https://doi.org/10.47526/2024-4/2664-0686.133>

Мақаланың редакцияға түскен күні 01.10.2024 / қабылданған күні 30.12.2024

қабілеттерін дамытып, күйзеліске төзімділік деңгейін арттырып, табысты әлеуметтік бейімделуге әкелетінін көрсетті.

Кілт сөздер: театр өнері, жасөспірімдер, стреске төзімділік, эмпатикалық қабілеттер, психодрама, театр үйірмесі.

A.U. Ibrayeva¹, U.M. Abdigapbarova²

*¹PhD Doctoral Student of Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
(Kazakhstan, Turkistan), e-mail: assylzat_ibrayeva@mail.ru*

*²Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Abai Kazakh National Pedagogical University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: abdigapbarova_um@mail.ru*

Theatrical Art as a Form of Psychological and Pedagogical Support for Adolescents with Signs of Social and Personal Maladjustment

Abstract. This article presents a look at the theater circle as a way of developing a teenager's personality and a means of increasing stress tolerance and preventing the development of social maladjustment. The main purpose of organizing a school theater arts club is to establish a connection between performers and the audience, as well as an opportunity for viewers to experience emotions, reflect on the deeper meaning of what is happening and enjoy the aesthetics of the performance. Theatrical art plays an important role in educational purposes and attracting teenagers to participate in a theater circle, which helps them cope with various stresses, age conflicts and adaptation problems. In the course of research work, methods of theoretical analysis, generalization, synthesis of available theoretical and methodological material on the subject of research were used in determining and clarifying the data under consideration. Methodology for determining the self-assessment of mental states of G. Aizenk, methodology for determining the level of empathic abilities of V.V. Boyko. According to research, it has been found that the psychological, rather than the physiological, level of adaptation is the most sensitive indicator of stress. The main task of teachers is to prepare a professionally armed person capable of responding to a modern civilized society. In the course of the research, exploratory work is carried out to identify the stress resistance of adolescents, the development of personal qualities, countering psychological overstrain, and preventing psychosomatic diseases. By acquiring knowledge, a young teenager replenishes his mind, cultivating character, and the purity of his inner spiritual world can be enriched with art. The results showed that thanks to live communication and the ability to express their emotions through creativity in the theater circle, teenagers developed their empathic abilities, increased their stress tolerance, which led to successful social adaptation.

Keywords: theatrical art, adolescents, stress resistance, empathic abilities, psychodrama, theater circle.

А.У. Ибраева¹, У.М. Абдигапбарова²

*¹PhD докторант Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави
(Казахстан, г. Туркестан), e-mail: assylzat_ibrayeva@ayu.edu.kz*

*²доктор педагогических наук, профессор
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: abdigapbarova_um@mail.ru*

Театральное искусство как форма психолого-педагогического сопровождения подростков с признаками социальной и личностной дезадаптации

Аннотация. В данной статье представлен взгляд на театральный кружок как на способ развития личности подростка и средство повышения стрессоустойчивости и профилактики развития социальной дезадаптации. Главная цель организации школьного кружка по театральному искусству заключается в установлении связи между исполнителями и аудиторией, а также в возможности для зрителей переживать эмоции, задумываться над глубинным смыслом происходящего и наслаждаться эстетикой представления. Театральное искусство играет важную роль в образовательных целях и в привлечении подростков к участию в театральном кружке, что помогает им справляться с различными стрессами, возрастными конфликтами и проблемами адаптации. В ходе исследовательской работы для определения и уточнения данных использованы методы теоретического анализа, обобщения, синтеза имеющегося теоретического и методологического материала по предмету исследования, методология определения самооценки психических состояний Г. Айзенка, методика определения уровня эмпатических способностей В.В. Бойко. Согласно исследованиям, наиболее чувствительным показателем стресса является психологический, а не физиологический уровень адаптации. Основная задача педагогов – подготовить профессионально вооруженную личность, отвечающую требованиям современного цивилизованного общества. В ходе исследования проведена поисковая работа по выявлению стрессоустойчивости подростков, развитию личностных качеств, противодействию психологическим перенапряжениям, профилактике психосоматических заболеваний. Приобретая знания, подросток совершенствует свой ум, развивает характер, а чистоту своего внутреннего духовного мира обогащает искусством. Результаты показали, что благодаря живому общению и способности выражать свои эмоции через творчество в театральном кружке подростки развили свои эмпатические способности, повысили уровень стрессоустойчивости, что привело к успешной социальной адаптации.

Ключевые слова: театральное искусство, подростки, стрессоустойчивость, эмпатические способности, психодрама, театральный кружок.

Кіріспе

Қиын өмірлік жағдайға тап болған балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу көбінесе мектептегі тәрбие процесінің негізгі проблемаларының бірі болып табылады. Әр түрлі проблемалар оқушылардың психологиялық әл-ауқатының деңгейіне әсер ете алады және баланың академиялық оқуы, өзін-өзі көрсету қабілеті мен қарым-қатынасы үшін қолайсыз ішкі жағдайлар жасай алады. Психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету шеңберінде оқушылардың бұл санаты «тәуекел тобына» - өткір психоэмоционалды дезадаптацияның даму белгілері немесе факторлары бар оқушылардың есептік тобына жіберіледі. Мектеп педагог-психологы мен әлеуметтік педагогының арсеналында диагностикалық және түзету-дамыту әдістерінің кең спектрі бар, олардың мақсаты қажетті психологиялық-әлеуметтік көмекті уақтылы анықтау және көрсету болып табылады. Дезадаптация белгілері бар оқушының жеке басын түзету мен дамытуда шығармашылық үлкен рөл атқарады. Шығармашылық адамға өзін-өзі жүзеге асыруға, өз психикасының ішкі мазмұнын білдіруге және осылайша мәселені шешу үшін ішкі диалогты ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі таңдағы жеткіншектердің ой-өрісі, среске төзімділігі, физиологиялық дамуы, психоэмоционалдық көңіл күйі көпшілікті алаңдатуда. Тез өзгермелі қоғамда орын алып жатқан жаңашыл көзқарасқа ілесеміз деп әлеуметтік тұрмыс-тіршілігіне көндіге алмай, стреске түсетін жастар аз емес. Осы жағдайда пайда болатын қысым оның көзқарасы мен адамның мінез-құлқы әсерінен туындайды. Білім беру мекемесінде олардың білім алу кезеңі өте жоғары психикалық және физикалық жүктемелердің жоғары деңгейі мен уақыт тапшылығы мен қысқа мерзімдегі проблемалық жағдайларды шешуге қойылатын

талаптардың жоғарылауымен, режимдік қатаң бақылаумен және реттеумен ақпараттың үлкен көлемін игеру қажеттілігімен байланысты нақты іс-әрекет түріне жатқызылады. Қазіргі таңда, өмір қарқыны жыл сайын жеделдетіліп, балаларға эмоционалды және ақпараттық жүктеме мектепте де, үйде де артып келе жатқанда, баланың эмоционалды тепе-теңдікті сақтай отырып, қоршаған ортаның өзгеретін жағдайларына бейімделуі қиындай түсуде. Мұның бәрі психологиялық стресс мәселесін барған сайын өзекті етеді [1]. Біздің ойымызша, жоғарыда аталған жеке тұлғалық сапалардың қалыптасуына, оның психологиялық тәрбиелік әлеуетіне театр өнері оң әсер етеді. Деадаптация белгілері бар оқушылардың сабақтан тыс спорт секциялары, шеберлік үйірмелері, соның ішінде театр, кәсіби бағытталған курстар сияқты жұмыстарға қатысуы, оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыруға, оларды сабақтан тыс дамытумен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты: мектеп театр үйірмесінің стресске төзімділігі төмен және әлеуметтік деадаптация белгілері бар жасөспірімнің жеке басының дамуына әсерін талдау.

Зерттеу гипотезасы: егер деадаптация белгілері бар оқушы театр үйірмесінің қызметіне қатысса, онда нәтижелі дұрыс ұйымдасқан тұрақты (бір ай көлемінде) оқу жұмыстарынан кейін оның психоэмоционалды жағдайы бастапқы мәнге қатысты жақсарады.

Шығармашылық ортаны құру жеке тұлғаның принципін сақтаудан және жеткіншектердің жеке ерекшеліктерін ескеруден тұрады: сахналық қойылымға қатыстыру барысында, жеткіншектердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, ішкі резервтерін іздеуге, өзіндегі белгісіз қасиеттерді шығаруға, психофизикалық құрысуды жеңуге үйретеді.

Мектеп оқу театрлары, сахналық үйірмелер, сабақтан тыс жүргізілетін тәрбие жұмыстары көнерген әдіс ретінде өткенге айналды. Қазіргі мектеп оқушылары әлеуметтік желілер мен компьютерлік ойындардың құлы болды, виртуалды әлемнің бір ойыншысы болғысы келеді. Театр өнері адам танымын үйлестіреді, қоршаған әлемді, өзін және басқа адамдарды біртұтас, бейнелі-нақты, интуитивті-эмоционалды болуға мүмкіндік береді. Театр өнері – адамдарды бір-біріне бауырмал болуға үйретеді, оның мақсаты жүректерді жұмсарту, мінез-құлықты жақсарту, адамгершілікті қалыптастырып, кішкене болса да әркімнің жеке өмірін жақсартуға әсер ету. Театр өнері баланың сөйлеу мәнерлілігін, интеллектуалды және көркемдік-эстетикалық тәрбиені қалыптастыруға қатысты көптеген педагогикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Ол сезімдерді, әрекеттерді және эмоционалды жаңалықтарды дамытудың сарқылмас көзі, рухани байлықпен таныстыру тәсілі. Жеткіншектердің бойында әртүрлі қолайсыз факторлардың әсерінен туындаған деадаптация жағдайын театр өнерінде қолданатын ойын тәсілдерімен, экспрессивтік әдістермен, тренинг жаттығулармен жоюға болады. Топпен жұмыс істеу, ұжыммен санасу, өз пікірін ашық айту, құрдастарымен шығармашылық қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастырады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу теориялық талдау және эмпирикалық зерттеу әдістерін қолданады. Теориялық талдау шеңберінде зерттеу пәні бойынша қолда бар теориялық-әдіснамалық материалдарды талдау, жалпылау, синтездеу пайдаланылды. Эксперименттік зерттеу әдісі ретінде 1 айлық қадам мен 2 өлшемнен тұратын қалыптастырушы эксперимент жүргізілді. Экспериментке «Сахна өнері» үйірмесінің 32 оқушысы қатысты. Зерттеу аясында қатысушылар мектеп театр үйірмесіне қатысады. Зерттеудің сандық әдісі ретінде келесі зерттеу әдістері таңдалды:

1. Г. Айзенктің психикалық күйлердің өзін-өзі бағалауы – әдістеме оқушының психикалық жағдайын диагностикалауға бағытталған. Бұл әдістеме аясында алаңдаушылық, көңілсіздік, агрессивтілік және қатаңдық сияқты психикалық күйлердің ауырлығы диагностикаланады. Бұл әдіс оқушылардың бейімделу дәрежесін анықтауға және ол болған жағдайда деадаптацияның көріну формасын анықтауға мүмкіндік береді.

2. В.В. Бойконың эмпатикалық қабілет деңгейін диагностикалау. Зерттеудің бұл әдісі адамның өзін-өзі түсінуі және оның басқаларға деген жанашырлық қабілеті сияқты бейімделу процестерінің негізінде жатқан эмпатикалық қабілеттердің өзекті деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Эмпатикалық қабілеттердің жоғары деңгейі сәтті бейімделу факторы ретінде сипатталады және тұлғаның әлеуметтенуіне жағымды әсер ете алады.

Ғылыми зерттеулердің бастапқы кезеңінде театр өнерімен айналысатын жеткіншектер мен театр өнеріне дезадаптация белгілері бар жасөспірімдердің күйзеліске төзімділік ерекшеліктері анықталды. Бұл жеке және ситуациялық алаңдаушылықты, жеке психологиялық сипаттарды және жеткіншектердегі агрессивті және депрессиялық мінез-құлыққа бейімділікті анықтайды. Мектеп үйірмесінде театр өнері арқылы стреске төзімділікті қалыптастыру үшін арнайы жасалған психологиялық-педагогикалық жағдайлардың тиімділігін эксперименталды түрде тексеру жүргізгеннен кейін тәжірибелік тапсырмалар беріледі. Қазіргі таңда жеткіншектердің ортаға тез бейімделуі мен дезадаптациядан өтуіне технологиялар мен әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылды. Оқу процесінде, оқудан тыс кезінде мектеп жасындағы жеткіншектердің қызығушылығын тиімді арттыру үшін экспрессивті әдісті көбірек қолданған дұрыс. Экспрессия – бейнелеу дегенді білдіреді. Белгілі режиссер К. Станиславскийдің «егер де мен...» әдісі арқылы «ұсынылған тосын жағдай» бойынша сахналық қойылымдарда өзіне берілген рөлді ойнап шығып, бойындағы құрысу мен тырысуды, ойындағы ауыртпалықты тілмен, жүректегі қызбалықты сезіммен, көңілдегі арпалысты мінезбен шығарады. Бұл тәсіл оқушылардың бойындағы шығармашылық қабілетін арттырады. Қазіргі таңдағы гиперактивті жеткіншектердің энергиясын дұрыс бағытқа икемдеп, шығармашылық икемділігін қалыптастырып, өзгермелі заман ситуацияларын жеңіп шығатын саналы жас ұрпақты дайындауға жақсы әсерін қалдырады.

Осы әдістер мен техникалар орта мектеп педагогикасы мен психологиясындағы жеткіншектердің стреске төзімділік мәселесінің жай-күйін теориялық тұрғыда талдап, жасөспірімдердің стреске төзімділік көрсеткіштерінің динамикасын театр өнеріндегі қойылымдарда роль ойнау барысында мүмкіндіктерін анықтап, сахналық өнер жаттығуларымен жасөспірімдердің стреске төзімділік көрсеткіштерін өзгерту жұмыстарының ерекшеліктерін айқындауға болатындығын көрсетеді.

Талдау мен нәтижелер

Театр өнері – көрермендерге әңгімелер, эмоциялар, идеялар мен тұжырымдамаларды жеткізу үшін жанды актерлік қойылымдарды, костюмдерді, декорацияларды, жарықты, дыбысты және басқа элементтерді қолданатын көркемдік көріністің бір түрі. Ол көрермендер үшін жанды және жан-жақты тәжірибе жасау үшін драматургия, режиссура, актерлік шеберлік, жиынтықтар, костюмдер, музыка және жарықтандыру сияқты өнердің әртүрлі аспектілерін біріктіреді. Театр өнері көптеген формаларда болуы мүмкін, соның ішінде дәстүрлі театр қойылымдары, музыкалық, балет және опера қойылымдары, эксперименттік зерттеулер, көшедегі қойылымдар, импровизациялық театр және т.б. Ол кәсіби және әуесқой болуы мүмкін және комедиядан драмаға, абстракциядан реализмге дейінгі тақырыптар мен стильдердің кең ауқымын қамтуы мүмкін [2].

Театр өнерінің басты мақсаты – актерлер мен көрермендер арасында байланыс орнату, сонымен қатар көрермендерге эмоцияларды сезінуге, мағынаны ойлауға және спектакльдің эстетикалық аспектілерінен ләззат алуға мүмкіндік беру. Театр көптеген қоғамдардың мәдениеті мен тарихының маңызды бөлігі болып табылады және оның рөлі ойын-сауық және білім беру болуы мүмкін.

Актер өнерінің ерекшелігі - спектакль кейіпкерлерінің бейнелерін жасай отырып, ол

өзінің физикалық және рухани деректерін шығармашылық дерек ретінде пайдаланады. Рөл сомдау барысында түрлі қиындықтармен күреседі. Соның бірі сахналық толқу. Сахналық толқу (көпшілік алдында) қойылымға дейін және уақытында тұлғаның психикалық жай-күйінің бір түрі. Жеке тұлғаның психикалық жай-күйінің тұрақсыздығы, табиғаты, ғылыми ақпараттың жетіспеушілігі, көпшілік алдында өзін басқара білу психологиялық дайындықтың тиімді әдістерін эмпирикалық іздеуге мәжбүр етеді. Сахна алаңына шыққан кезде бірдей психологиялық жағдайды сезінетін екі орындаушы жоқ. Бір орындаушы қателесуден, мәтінді ұмытып кетуден қорқады, екіншісі сахна залының эмоционалды жағдайына байланысты. Кейбір орындаушылар көрермендердің көптігіне байланысты ыңғайсыздықты сезінеді, ал басқалары өздерінің жеткіліксіз дайындықтарын сезініп, азап шегеді, біреу өздерінің қабілеттері мен талаптарының сәйкессіздігін түсіне бастайды. Кейбір орындаушылар шығармашылық өрлеу жағдайын сезініп, көрермендермен қарым-қатынасты асыға күтеді. Бұл күрделі эмоционалды ортада адамға эмоцияларын басқару қабілетін қамтамасыз ететін психикалық белсенділіктің компоненттері жоғары кәсіби өнімділікті қолдайды. Жүйке жүйесінің реактивтілік деңгейінің маңызды көрсеткіштерінің бірі – психикалық энергияны жинақтау және тұтыну қабілеті.

Психологиялық ғылым шеңберіндегі шығармашылық созылмалы күйзелісті сублимациялаудың күшті әдісі болып табылады. Сублимация – бұл энергияны күйзеліс немесе жанжал сияқты қолайсыз немесе жағымсыз импульстардан әлеуметтік тұрғыдан қолайлы немесе өнімді қызмет түрлеріне қайта бағыттауды қамтитын психологиялық қорғаныс механизмі. Сурет салу, жазу, музыка ойнау немесе театрландырылған қойылым сияқты шығармашылық әрекеттер жинақталған эмоциялар мен шиеленістерден арылудың жолын білдіреді [3]. Өнер жасау сөзбен жеткізу қиын болуы мүмкін қиын эмоцияларды білдірудің тәсілі болуы мүмкін. Сонымен қатар, шығармашылықпен айналысу күнделікті проблемалар мен стресті ұмытып кетуге көмектеседі, бұл санадан тыс ойлар мен сезімдердің шығуына мүмкіндік береді. Шығармашылық процеске ену, сонымен қатар, адам өз қызметіне толығымен еніп, уақыт пен қоршаған әлемді ұмытып кететін ағын күйіне ықпал етуі мүмкін. Шығармашылық адамға өз тәжірибесі мен сезімдерінің мағынасын табуға көмектеседі. Күйзелісті көркемдік көрініске айналдыру өмірдің жаңа түсініктері мен перспективаларына әкелуі мүмкін, ал шығармашылықтың тікелей процесінде адамдар өздерінің дағдыларын, таланттары мен қабілеттерін дамыта алады, бұл олардың қанағаттану және өзіне деген сенімділік сезімдерін арттыра алады. Бұл күйзелісті басқарудың оң және өнімді стратегияларын жасауға көмектеседі [4].

Театр өнері психотерапия мен психологиялық мәселелерді емдеуде маңызды рөл атқарады. Бұл тәсіл психодрама деп аталады. Психодрама адамдарға эмоцияларын зерттеуге, жарақаттарды өңдеуге, жанжалдарды шешуге, өзін-өзі тануды арттыруға және тұлғааралық дағдыларды дамытуға көмектесу үшін рөлдік ойын, импровизация, театр жаттығулары, тіпті спектакльдер жасау және қою сияқты әртүрлі театр әдістерін қолданады [5].

Психодрама аясында қатысушылар өздерінің сезімдері мен тәжірибелерін өздері жасаған сценарийлер немесе кейіпкерлер арқылы білдіре отырып, әртүрлі рөлдерді ойнай алады. Бұл оларға өз проблемаларынан шығуға және оларға жаңа көзқараспен қарауға, өзара әрекеттесу мен проблемаларды шешудің жаңа тәсілдерін дамытуға мүмкіндік береді. Психодрама депрессия, мазасыздық, жарақат, тамақтанудың бұзылуы, тәуелділік және т.б. сияқты әртүрлі психологиялық және эмоционалды проблемалары бар адамдар үшін жоғары тиімділік деңгейін көрсетеді. Бұл балалар мен жасөспірімдерге, сондай-ақ топтық терапия мен отбасылық терапияға пайдалы болуы мүмкін.

Театр шығармашылығы жасөспірімдер үшін шығармашылық табиғатын білдірудің және әртүрлі дағдыларды дамытудың маңызды құралы болып табылады. Театр өнері

жасөспірімдерге өздерінің шығармашылық қабілеттерін психологиялық аспектілерде жүзеге асыруға көмектеседі:

1. Өзін-өзі көрсету – театрлық іс-шараларға қатысу жасөспірімдерге кейіпкерлер мен сценарийлер арқылы өз ойларын, сезімдері мен идеяларын білдіруге мүмкіндік береді. Олар өздерін және айналасындағы әлемді жақсы түсінуге көмектесетін рөлдерде болуы мүмкін.

2. Эмпатияны дамыту – театр жобаларына қатысу жасөспірімдерге басқа адамдардың сезімдері мен перспективаларын жақсы түсінуге көмектеседі. Олар әртүрлі кейіпкерлер мен сценарийлерді зерттейді, бұл эмпатия мен жанашырлықты дамытуға көмектеседі.

3. Қарым-қатынас дағдылары – театрда жұмыс істеу басқа қатысушылармен ынтымақтастық пен қарым-қатынасты қажет етеді. Жасөспірімдер тиімді қарым-қатынас жасауға, басқаларды тыңдауға, өз ойлары мен идеяларын айтуға үйренеді [6].

4. Шығармашылық ойлау – театр өнері шығармашылық ойлау мен проблемаларды шешу қабілеттерін ынталандырады. Жасөспірімдер өмірдің көптеген салаларында пайдалы дағды бола алатын идеяларды білдіру мен түсіндірудің стандартты емес тәсілдерін табуды үйренеді.

5. Өзіне деген сенімділік – көпшілік алдында сөйлеу жасөспірімдерге өзіне деген сенімділік пен өзін-өзі бағалауды дамытуға көмектеседі. Олар өнер көрсету алдындағы қорқынышын жеңуге және өздерінің дағдылары мен таланттарын көрсетуге үйренеді [7].

Өмірлік қиындықтарды сәтті жеңуге көмектесетін жасөспірімдердің ішкі ресурсы ойлаудың икемділігімен, эмоционалды жауап беру ерекшеліктерімен байланысты. Сахналық өнер баланың сөйлеу мәнерлілігін, интеллектуалды және көркемдік-эстетикалық тәрбиені қалыптастыруға қатысты көптеген педагогикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Ол сезімдерді, әрекеттерді және эмоционалды жаңалықтарды дамытудың сарқылмас көзі, рухани байлықпен таныстыру тәсілі. Нәтижесінде бала әлемді ақылмен және жүрекпен таниды, жақсылық пен жамандыққа деген көзқарасын білдіреді; қарым-қатынас қиындықтарын, өзіне деген сенімсіздікті жеңуге байланысты қуанышты біледі. Біздің әлемде ақпарат пен күйзеліске толы жан ертегілерді – ғажайыпты, балалық шақтың жеңіл сезімін сұрайды. Әр баланың жандүниесінде еркін театрландырылған ойынға деген ұмтылыс бар, онда ол таныс әдеби сюжеттерді қайталайды. Бұл оның ойлауын белсендіреді, есте сақтау мен бейнелі қабылдауды жаттықтырады, ой мен қиялды дамытады, сөйлеуді жетілдіреді [8].

Мектеп театр үйірмесі – бұл мектеп бағдарламасы аясында ұсынылатын мектептен тыс іс-шара, онда оқушылар тәжірибелі режиссердің немесе мұғалімнің жетекшілігімен театр өнерінің әртүрлі аспектілерімен айналыса алады. Мектеп театр үйірмесінің негізгі мақсаты – оқушылардың театр дағдыларын, шығармашылық әлеуетін және жеке өсуін дамыту. Үйірме оқушылардың шығармашылық қабілеті мен қиялын дамыта отырып, театр өнері саласында тәжірибе жасап, шығармашылықпен айналысуға мүмкіндік береді. Үйірмедегі жобалар бойынша осы үйірмелерде ұйымдастырылған қойылымдарға және ұжымдық жұмысқа қатысу тиімді коммуникативті дағдыларды, ынтымақтастық пен басқалардың пікіріне төзімділікті дамытуға ықпал етеді. Көрермендер алдында сөйлеу және кері байланыс алу оқушыларға өзіне деген сенімділікті дамытуға, сондай-ақ қорқыныш пен шешімсіздікті жеңуге үйренуге көмектеседі. Театр жобаларымен жұмыс жасау арқылы оқушылар әртүрлі әдеби шығармалармен, шығармашылық дәстүрлермен және театр өнерінің тарихымен танысады, бұл олардың білімі мен мәдени сауаттылығының дамуына ықпал етеді. Көптеген оқушылар үшін театр үйірмесіне қатысу мектепте оқуға ынталандырудың қосымша көзі бола алады, өйткені бұл оларға сыныптан тыс уақытта қызықты және шығармашылық қызметпен айналысуға мүмкіндік береді. Үйірме оқушылардың әлеуметтенуі мен құндылық бағдарларын қалыптастыру үшін қолайлы атмосфера жасайды, өйткені онда олар ұжым шеңберінде қарым-қатынас жасай алады, өзара әрекеттесе алады және дами алады [9, 10]. С.А. Анохинаның пікірінше, стресске төзімділікке екі айнымалы әсер етеді – қоршаған орта

(яғни, стрестің әсер ету сипаты) және жасөспірімнің жеке басының ішкі құрылымының ерекшеліктері. Стреске төзімділік стрестік факторларға белсенді қарсылық, бейімделу немесе стрестік әсерлерден аулақ болу арқылы көрінеді, бұл кез келген жағдайда жеке өзгерістерге байланысты [11]. Үйірме оқушыларды әлеуметтендіру мен қоршаған орта құраушысы және оң ықпал ететін фактор ретінде көруге болады.

Сонымен, әдеби дереккөздерге теориялық шолу жасау барысында шығармашылық педагог-психологтың түзету-дамыту қызметінің маңызды элементі екені анықталды және оны сыныптан тыс іс-шараларға тарту арқылы жүзеге асыру дезадаптация белгілері бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Театр үйірмесіне қатысу оқушының бейімделу қабілетін, оның эмпатикалық қабілеттерінің деңгейін дамытуға ықпал етуі тиіс сонымен қатар эмоцияларды сублимациялау және өзін-өзі көрсету құралына айналады.

Осы теориялық тұжырымды тексеру үшін эксперимент ұйымдастырылды, онда 32 оқушыдан тұратын топ құрылды, олардың 18-інде дезадаптация белгілері бар, қалған 14 оқушыда бұл белгілер табылған жоқ. Барлық қатысушылар қалалық №6 М. Маметова атындағы жалпы орта мектебі, М. Жұмабаев атындағы №15 мектеп гимназиясы, №8 Н. Төрқұлов атындағы жалпы білім беретін мектебі, А.Байтұрсынов атындағы №1 мектеп-лицейі, Ө. Жәнібеков атындағы №27 ІТ мектеп-лицейінен келген оқушылар. Олар Түркістан қалалық Оқушылар сарайының «Самғау» драма үйірмесінің жеткіншектері. Үйірме сабақтары әр топпен аптасына 1 рет өтіледі (барлығы 2 топ). Үйірме қызметі аясында олар қазақ әдебиетінің классигі, жазушы М. Әуезовтың аудармасынан Н. Гогольдің «Ревизор» шығармасы бойынша қойылымға дайындалуда. «Ревизор» шығармасы – әлемдік әдебиеттің классикасы, маңызды туындылардың бірі, онымен танысу оқушыларға өз ой-өрістерін кеңейтуге және классикалық мұрамен байланыста болуға мүмкіндік береді. Пьесаның сюжеті сыбайлас жемқорлық, екіжүзділік, өтірік және ашкөздік сияқты жағымсыз эмоционалды жағдайды көрсететін кейіпкерлердің мәселелерін ашып, оқушылардың психоэмоционалды жағдайын жақсартуға, кешенді тұлғалық дамуына ықпал етеді. Мысалы, Гоголь дәуірінің шындықтары мен Қазақстандағы қазіргі әлеуметтік проблемалар арасындағы ұқсастықтар оқушылар үшін жақынырақ әрі қызықты. Қойылым кезінде пьесада көтерілген тақырыптардың әмбебаптығын көрсету үшін қазақ мәдениетінің элементтерін (ұлттық музыка, символизм, қазақ мақал-мәтелдерімен үйлесімі) біріктіруге болады. Зерттеу 04.12.2023–29.12.2023 ж.ж. аралығында жүргізілді және жалпы 25 күнді алды. Осы кезең ішінде қатысушылармен 2 сағаттық дайындықты қамтитын 4 кездесу өткізілді. 25 күн ішінде 4 кездесуден 2 сағат бойы жаттығулар өткізу оқушылардың жас және оқу мүмкіндіктеріне сәйкес келеді, негізгі көріністермен жұмыс істеуге және дағдылардың біртіндеп дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл қызмет мәдениетаралық қарым-қатынасты нығайтуға, шығармашылық ойлау мен коммуникативтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Эксперименттік гипотезаны тексеру үшін бастапқыда үйірме қатысушыларынан дезадаптация белгілері бар жасөспірімдердің психоэмоционалды жағдайы мен эмпатия деңгейі туралы мәліметтер жиналды. Диагностика нәтижелері зерттеу тобының негізінен мазасыздық пен көңілсіздіктің жоғары деңгейінде дезадаптацияланғандығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Кейбір студенттер агрессивтіліктің жоғары деңгейін көрсетеді. Қаттылық, сонымен қатар, бүкіл зерттеу тобында орташа деңгейде көрінеді. Эксперименттік топтың нәтижелерін (дезадаптацияланған) бақылау тобының нәтижелерімен (адаптацияланған) салыстыру арқылы айтарлықтай статистикалық айырмашылықтарды анықтауға болады (1-кестеде көрсетілген).

1-кесте – Бақылау және эксперименттік топтардағы психоэмоционалды күйлердің ауырлығын салыстыру (Г. Айзенктің ПКӨБ әдісі)

Топ	Мазасыздық	Агрессивтілік	Көңілсіздік	Қаттылық
Эксперимент. N = 18	16,9	14,1	16,3	17,0
Бақылау N = 14	11,2	13,0	10,4	9,8
U-критерий	52*	57*	54*	49**

Ескерту: * - $p=0,05$; ** - $p=0,01$

Салыстырмалы талдау дезадаптация белгілері бар және салыстырмалы түрде адаптацияланған оқушылар арасында айырмашылықтардың болуын анықтады. Эмпатикалық қабілеттердің көрсетілген деңгейінде де айырмашылықтар бар, бірақ бұл айырмашылықтар статистикалық маңыздылық шекарасында. Дезадаптация белгілері бар адамдардың эмпатикалық қабілеттерінің деңгейі салыстырмалы игілік жағдайындағы оқушылармен салыстырғанда төмен (2-кестеде көрсетілген).

2-кесте – Бақылау және эксперименттік топтардағы эмоционалды интеллект деңгейін салыстыру (В.В. Бойко әдістемесі)

Эмпатия арнасы	Бақылау N = 14	Эксперименттік N = 18	U-критерий
Рационалды арна	4,5	3,2	57*
Эмоционалды арна	4,3	3,3	56*
Интуитивті арна	4,3	2,8	59*
Орнатулар	5,1	5	89
Ену қабілеті	3,9	3	58*
Эмпатияны анықтау	4,4	3,1	55*
Интегралдық көрсеткіш	26,5	18,4	59*

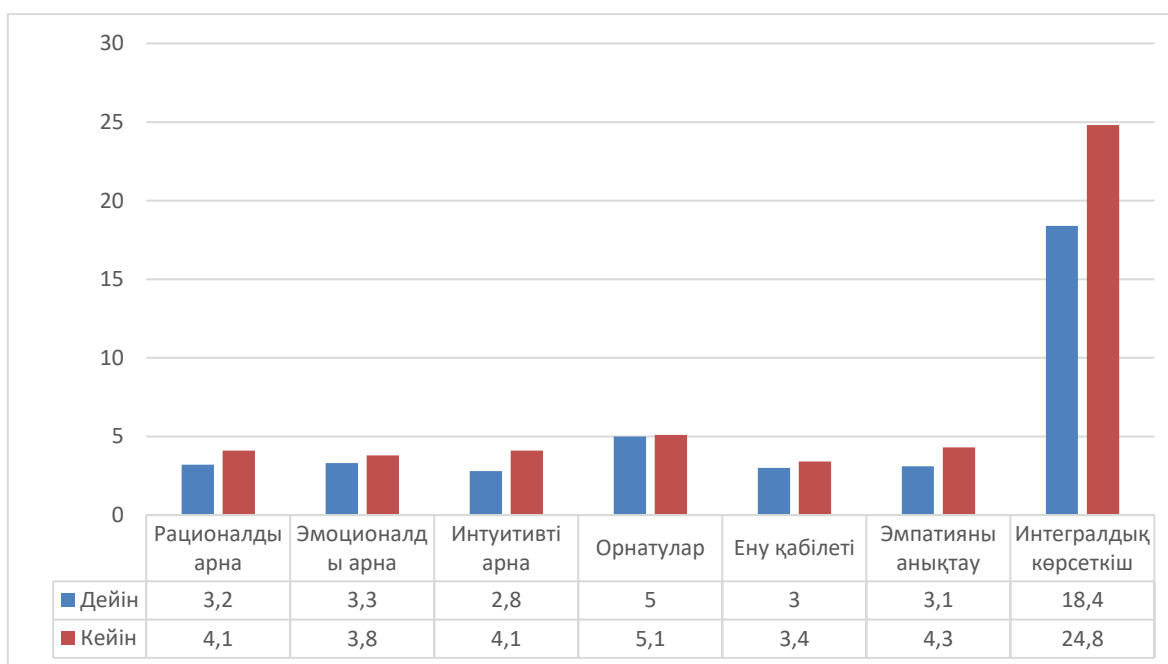
Ескерту: * - $p=0,05$

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жеткіншектерде мазасыздықтың жоғары деңгейімен бірге стреске төзімділіктің төмен деңгейі анықталды. Бұл балалар эмоционалды, жағымсыз жағдайларға бейім, сыртқы және ішкі мәселелерге қатты алаңдайды. Олар сәтсіздіктер мен қақтығыстарға, әсіресе жақын адамдарымен қиын түседі. Жеткіншектер осал, сезімтал, сынға берілгіш. Біз алған нәтижелер жеткіншектердің жеке ресурстарының айтарлықтай төмендеуін, мазасыздықтың жоғары дәрежесін, ішкі агрессияны, стреске төзімділіктің төмендігін көрсетеді. Алынған эксперименттік нәтижелер жеткіншектердің стреске

төзімділіктің жоғары деңгейін қалыптастыру үшін сахналық өнер түрлерімен айналысып, әсер етудің психологиялық және педагогикалық толықтыруларының қажеттілігін көрсетеді.

Эмпатикалық қабілеттер деңгейін диагностикалаудың нәтижелері бақылау тобындағы студенттердің эмпатияның даму деңгейі сәл жоғары деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Театр үйірмесінің қызметі аясында қатысушылардың эмпатикалық қабілеттерін дамыту жеке дамудың негізгі формаларының бірі болып табылады, бұл актерлерге өз рөліне үйренуге, сондай-ақ өз эмоцияларын жақсы түсінуге және түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл дағдылар театр қызметі аясында ғана емес, оқушылардың жеке өмірінде де өте құнды болады. Сонымен қатар, жоғарыда айтылғандай, «Ревизор» кейіпкерлерінің бейнесін шығармашылықпен және икемді ойнау мүмкіндігімен қатысушыларға қолда бар кейіпкерлерді жеке сипатының ерекшеліктерімен толықтыруға және оны түсіндіруге мүмкіндік берді. Бұл тәсіл студенттерге кейіпкердің эмоционалды бейнесін синтездеуге, түсіндіруге және оны актерлік ойында өз түсініктерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

2-тоқсан аяқталғаннан кейін эксперименттік топта диагностиканың қайталанған нәтижелері жиналды. Осы уақыт аралығында театр үйірмесіне қатысушылардың саны өзгерген жоқ. Эксперименттік және бақылау топтарында эмпатикалық қабілеттердің даму деңгейінің жоғарылауы байқалады (1-сурет).

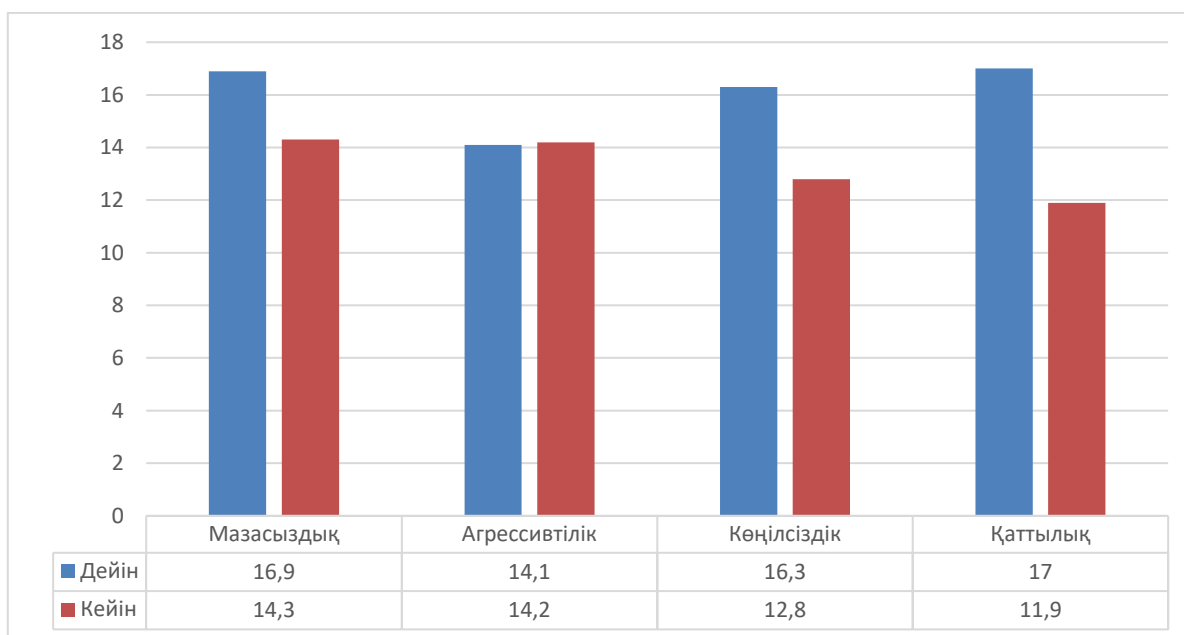

1-сурет – Театр үйірмесінің қызметіне бір айға дейін және одан кейін эмпатияның даму деңгейін салыстыру

Нәтижелерді салыстыру кезінде дезадаптация белгілері бар оқушылар арасында эмпатикалық қабілеттердің жалпы даму деңгейінің жоғарылауын байқауға болады. Вилкоксонның T-критерийін есептеу $p = 0,05$ деңгейінде статистикалық айырмашылықтың болуы туралы қорытындыға келді. Бұл 7–11-сынып оқушыларының эмпатикалық қабілеттерінің деңгейін дамыту шеңберінде түзету-дамыту қызметін жүргізуге дейінгі және кейінгі көрсеткіштер мен нәтижесінде театр үйірмесінің қызметіне қатысу тиімділігі арасында айтарлықтай айырмашылық бар екенін көрсетеді.

Дезадаптация белгілері бар оқушылардың психоэмоционалды жағдайына әсерін талдай отырып, оң қорытындылар алынды. Театр үйірмесінің қызметі барысында оқушылардың

психоэмоционалды жағдайы жақсарды, бірақ одан әрі қолдау мен тұрақтандыруды қажет етеді (2-сурет).

2-сурет – Театр үйірмесінің қызметіне бір айға дейін және одан кейін психоэмоционалды күйлердің ауырлық деңгейін салыстыру

Қайта диагностикалау нәтижелері статистикалық маңызды өзгерістерді көрсетеді. Мазасыздық пен көңіліздік көрсеткіштеріне дейінгі және кейінгі нәтижелер арасындағы айырмашылық деңгейі $p=0,05$ құрайды. Сонымен қатар, қаттылық деңгейі $p=0,01$ деңгейінде айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Агрессивтілік деңгейі өзгерген жоқ.

Театр үйірмесінің қызметі дезадаптация белгілері бар оқушылардың жеке басының дамуына оң әсер етті. Бұл әдіс тәуелсіз деп айтуға негіз жоқ, бірақ ол психологиялық қолдау көрсетудің және тұлғаның коммуникативті және эмпатикалық қабілеттерін дамытудың тиімді қосымша құралы болып табылады. Театр үйірмесінің қызметіне қатысу кезінде оқушылар бір-бірімен байланысып, жаңа таныстар мен байланыстар ұйымдастыра алады. Бұл негізінен барлық қатысушылар үшін қолдау атмосферасын жасайды. Театр үйірмесінің ерекшелігі шығармашылық интерпретацияның белгіленген шеңберінің болмауы, бұл жанжалды жағдайлардың даму қаупін азайтады. Шеңбер ішіндегі әлеуметтік өзара әрекеттің нәтижесі оған қатысушылардың эмпатикалық қабілеттерінің деңгейінің жоғарылауы болып табылады.

Өзіңіздің эмоционалды тәжірибеңізді сублимациялау мүмкіндігінің болуы шығармашылық қызмет процесінде түзету және дамыту қызметінің маңызды жағы болып табылады. Қатысушылар басқа адамдардың эмоцияларын, ойлары мен мінез-құлқын түсіндіре отырып, әртүрлі өмірлік жағдайлармен байланысты психикалық белсенділік пен эмоциялардың өзіндік бағытын білдіруге мүмкіндік алады. Сонымен, Лука Лукичтің ролінде болған кезде мазасыздық деңгейі жоғары адамдар осы әдеби кейіпкерге тән жағдайдың мазасыз тәжірибесін білдіре алады, сонымен қатар адамның жеке тәжірибесіне байланысты жеке қалыптасатын мінез-құлқтың осы түрімен күресу стратегияларын жасай алады. Шын мәнінде актерлік ойын өмірлік жағдайларды модельдеуге және сынақ пен қателік арқылы мүмкін болатын жолдарды табуға мүмкіндік береді. Осылайша, дезадаптация белгілері бар

зерттеуге қатысушылардың психоэмоционалды жағдайының жақсаруына қол жеткізуге болады.

Оқшаулану, ұялшақтық, көпшілік алдында сөйлеуден қорқу сияқты қасиеттер қойылған мақсаттарға жетуге кедергі келтіруі әбден мүмкін. Жалпы, педагогика мен сахналық ойын әдісін сабақпен қатар қолдану оқушылардың белсенділігін арттыруға және олардың өз қиындықтарын жеңуге бағытталған. Психодрама жеткіншектердің стрестік оқиғаларды қалай қабылдайтынын зерттеуге де, өздерінің психикалық, физикалық және эмоционалдық дамуына негізделген стреспен күресу үшін пайдаланатын бейімделу қабілеттерін (ішкі және сыртқы ресурстар) ашуға да мүмкіндік береді. Сахналық өнердің «егер де мен...», «ұсынылған тосын жағдай» элементтерін меңгеру арқылы қолайсыз жағдайларда психологиялық және физикалық құбылыстың тұрақты деңгейін ұстап тұруды, күтпеген тосын жағдайлардан тұрақты күйде шығуды, психологиядағы қолайсыз өзгерістерге сәтті бейімделу қабілеті арқылы шығып кетуіне көмектеседі. Жасөспірімдер мен жеткіншектерде өзін-өзі реттеу дағдылары тұрақты мінез-құлықты дамытуда бірінші орынға шығады, ол біртіндеп мінез-құлық әрекетін өзін-өзі бақылау элементі арқылы басшылыққа ала бастайды.

Қорытынды

Қазіргі уақытта театр үйірмесіне қатысу стресске төзімділігі төмен және психоэмоционалды және әлеуметтік дезадаптацияның төмен белгілері бар жеткіншектерге оң әсер ететіндігі туралы деректер бар.

Алынған эксперименттік нәтижелер жеткіншектердің жалпы психикалық және психологиялық жағдайының жақсарғанын көрсетеді: көңіл-күйдің жоғарылауы, эмпатикалық қабілеттер, стресске төзімділік. Мектептегі театр үйірмесіне қатысу жеткіншектердің өзіне және қоршаған ортаға эмпатия жасау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Театрлық іс-шараларға қатысу стресске төзімділік деңгейін арттыру және әлеуметтік дезадаптацияның алдын алу үшін психологиялық-педагогикалық қолдаудың қосымша тиімді әдісі болып табылады. Мектеп оқушыларының театр үйірмесіне қатысуы шығармашылық қабілеттерін дамытуға, эмоционалдық интеллектісін жетілдіруге және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға оң ықпалын тигізеді. Зерттеу барысында театр өнері мен сахналық өнердің мектеп оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкестігі ескеріліп, олардың өзін-өзі танытуы мен еркін ойлау дағдыларын жетілдіруге қолайлы жағдай жасалды. Эксперимент нәтижелері көрсеткендей, театр үйірмесіне қатысқан жеткіншектердің өз ойын еркін жеткізуі, шығармашылық бастамалары және топпен жұмыс істеу дағдылары айтарлықтай жақсарды. Сонымен қатар, олардың эстетикалық талғамы мен өнер, мәдениетке деген қызығушылығының артқаны анықталды. Осылайша, мектеп театр үйірмесін білім беру үдерісіне енгізу оқушылардың тұлғалық дамуына, өз қабілеттерін тануға және шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға тиімді ықпал ететінін растайды. Бұл бағыттағы жұмысты одан әрі жетілдіру мен кеңейту болашақта оқушылардың жан-жақты дамуына, шығармашылық, лидерлік қасиеттерін ашуға елеулі үлес қосады деп сенім білдіруге болады.

Қазіргі қоғамда тұлғаның қалыптасуы оның рухани әлеуетінің және ақпараттық кеңістіктегі құндылықтардың өзгеруіне байланысты. Мұндай жағдайлар жеке адамнан шындыққа сыни көзқараспен қарауды, берік өмірлік ұстанымды және құндылық бағдарларының тұрақты жүйесін талап етеді, бұл өз кезегінде жеке өзін-өзі анықтаудың маңызды негізі болып табылады [12]. Жеке әлеует, осы мағынада, адамның берілген жағдайларды жеңу амалын, сайып келгенде, адамның өзін жеңуін, сондай-ақ өзіне және өміріндегі жағдайларға жұмыс істеу үшін күш салу амалдарын көрсетеді. Жеткіншектің стресске төзімділігін, оның мінезін, ішкі сезім толқыныстарын, белгілі бір жағдайларға жеке реакцияларын диагностикалау оқытушының психологиялық стратегиясы мен тактикасына байланысты. Оның қамқорлығындағы ең маңызды сәттерде дұрыс таңдауға ықпал етуі шарт.

Тұлғаның динамикалық құрылымының барлық аспектілерін ескеру қажет. Тек жүйке жүйесінің ерекшеліктерін немесе тек интеллектуалды және шығармашылық қасиеттерді ескере отырып, жеткіншектің белгілі бір сахналық күйінің пайда болуын түсіндіру мүмкін емес. Осылайша, сахналық өнер арқылы оқыту мен тәрбиелеудің тиімді әдісі жеткіншектердің стреске төзімділігін арттырады. Сахналық өнер жеткіншектерді тәрбиелейді және оны белгілі бір талаптарды қоятын қазіргі қоғамдағы өмірге дайындайды. Ол үшін бір қатар талаптардың орындалуын қамтамасыз ету қажеттілігін көруге болады, олар:

- жас ерекшеліктері мен дара ерекшеліктерін қамтыған сахналық көріністердің іріктелуі;
- үйірмеге қатысушылардың бір-біріне оң қарым-қатынасының қалыптасуы;
- үйірме жұмысына жеткіншектердің қызығушылығы мен ұмтылысының болуы;
- үйірмеге қатысушы жеткіншектерге арнайы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің әдіс-тәсілдері мен құралдарының болуы;
- жақсы дайындығы бар және оқушылар ұжымымен жұмыс жасай алатын педагогтың болуы, т.б.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Камысбаева А.К. Анализ понятий стресса и стрессоустойчивости в современном мире // Педагогика и психология. – 2018. – №1. – С. 19–23.
2. Blatner A. Foundations of Psychodrama: History, Theory, and Practice. – New York: Springer Publishing Company, 2000. – 384 p.
3. Введенский А.В. Психодрама и психотерапия: Теория и методика. – СПб.: Питер, 2013. – 224 с.
4. Третьяков А.Г. Оказание психологической помощи средствами психодрамы подросткам с трудностями во взаимоотношениях с родителями // Аллея науки. – 2021. – Т.1. №6. – С. 386–388.
5. Хорошилова Л.А. Психодрама: История, методика, применение. – СПб.: Питер, 2015. – 224 с.
6. Kellermann P.F. Focus on Psychodrama: The Therapeutic Aspects of Psychodrama. – London: Jessica Kingsley Publishers, 1994. – 176 p.
7. Шиповская Н.А. Условия и факторы формирования толерантности у подростков // Устойчивое развитие науки и образования. – 2020. – №11. – С. 175–177.
8. Редькина Л.В. Театральная деятельность – как метод всестороннего развития дошкольников // Совушка. – 2016. – №2. [Электронный ресурс]. URL: <http://kssovushka.ru/e-sovushka.2016.n2-a/VP16030066.html> (дата обращения: 17.07.2024)
9. Blatner A. Acting-In: Practical Applications of Psychodramatic Methods. – New York: Springer Publishing Company, 2007. – 400 p.
10. Михальченкова Н.А. Основные направления развития методов коррекции девиантного поведения детей и подростков средствами художественного образования и культурологии // Педагогика искусства. – 2020. – №2. – С. 110–117.
11. Анохина С.А. Динамика развития стрессоустойчивости подростков // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2007. – №2 (34). – С. 130–136.
12. Искакова П.К., Зубайрева З.А. Жеткіншек жастағы балалардың құндылық бағдарларын қалыптастырудың тиімді әдіс-тәсілдері // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2022. – №3(125). – Б. 176–187.

REFERENCES

1. Kamysbaeva A.K. Analiz poniatyiy stressa i stressoustoichivosti v sovremennom mire [Analysis of the concepts of stress and stress tolerance in the modern world] // Pedagogika i psihologia. – 2018. – №1. – S. 19–23. [in Russian]
2. Blatner A. Foundations of Psychodrama: History, Theory, and Practice. – New York: Springer Publishing Company, 2000. – 384 p.

3. Vvedenskiy A.V. Psihodrama i psihoterapiya: Teoria i metodika [Psychodrama and psychotherapy: Theory and methodology]. – SPb.: Piter, 2013. – 224 s. [in Russian]
4. Tretiakov A.G. Okazanie psilogicheskoi pomoshi sredstvami psihodramy podrostkam s trudnostiami vo vzaimootnosheniiah s roditeliami [Providing psychological assistance by means of psychodrama to adolescents with difficulties in their relationship with their parents] // *Alleia nauki*. – 2021. – T.1. №6. – S. 386–388. [in Russian]
5. Horoshilova L.A. Psihodrama: Istoria, metodika, primenenie [Psychodrama: History, methodology, application]. – SPb.: Piter, 2015. – 224 s. [in Russian]
6. Kellermann P.F. Focus on Psychodrama: The Therapeutic Aspects of Psychodrama. – London: Jessica Kingsley Publishers, 1994. – 176 r.
7. Shipovskaia N.A. Uslovia i faktory formirovaniya tolerantnosti u podrostkov [Conditions and factors of tolerance formation in adolescents] // *Ustoichivoe razvitie nauki i obrazovaniya*. – 2020. – №11. – S. 175–177. [in Russian]
8. Redkina L.V. Teatralnaia deiatelnost – kak metod vsestoronnego razvitiya doshkolnikov [Theatrical activity as a method of comprehensive development of preschoolers] // *Sovushka*. – 2016. – №2. [Electronic resource]. URL: <http://ksssovushka.ru/e-sovushka.2016.n2-a/VP16030066.html> (date of access 17.07.2024) [in Russian]
9. Blatner A. Acting-In: Practical Applications of Psychodramatic Methods. – New York: Springer Publishing Company, 2007. – 400 r.
10. Mihalchenkova N.A. Osnovnye napravleniya razvitiya metodov korrektsii deviantnogo povedeniya detei i podrostkov sredstvami hudojestvennogo obrazovaniya i kulturologii [The main directions of development of methods of correction of deviant behavior of children and adolescents by means of art education and cultural studies] // *Pedagogika iskusstva*. – 2020. – №2. – S. 110–117. [in Russian]
11. Anohina S.A. Dinamika razvitiya stressoustoichivosti podrostkov [Dynamics of stress tolerance development in adolescents] // *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii*. – 2007. – №2 (34). – S. 130–136. [in Russian]
12. Iskakova P.K., Zubaireva Z.A. Jetkinshek jastagy balalardyn qundylyq bagdarlaryn qalyptastyrudyn tiimdi adis-tasilderi [Effective Methods and Techniques for the Formation of Value Orientations of Adolescent Children] // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2022. – №3(125). – B. 176–187. [in Kazakh]